

HET LANDGOED CRUYSBERGEN

Inleiding.

Het ontstaan van Cruysbergen hangt ten nauwste samen met het Koninklijk Besluit van 12 juli 1836 over de heideverdeling in het Gooi. De Gooise boeren bezaten sedert ongeveer 1300 het gebruiksrecht op de woeste gronden in het Gooi, hetgeen betekende dat de eigenaresse - Domeinen - praktisch niets met haar grond kon doen, bijvoorbeeld verkopen.

De tijd was echter rijp om die gronden door kapitaalkrachtige particulieren in cultuur te laten brengen.

Er kwam een overeenkomst tot stand in die zin dat de boeren hun gebruiksrecht opgaven en daarvoor in de plaats eigendomsrecht kregen op een deel van de Gooise woeste gronden. Het overige deel bleef in eigendom van Domeinen. De boeren - de Erfgooiers - verenigden zich in Stad en Lande van Gooiland. In twee fasen kwam de verdeling tot stand. Stad en Lande kreeg 3678 ha weiden, bossen en heide tegen Domeinen 1735 ha bos en heide.(1) Deze verdeling - algemeen bekend als de HEIDEVERDELING - was een zeer belangrijk gebeuren in het leven van de Bussumse bevolking. De gronden werden afgebakend! Eeuwenlang was men gewend geweest zelf de plek te kiezen waar men zijn schapen wilde laten weiden of tot plaggenslag wilde overgaan. De gronden achter het bordje Domeinen leek hun dikwijls net even beter. (2)

In die tijd van grote armoede onder de Bussumse bevolking was het van groot belang dat de particulieren die van Domeinen grond kochten er toe overgingen die grond in cultuur te brengen. Daarmede werd de werkeloosheid fors bestreden. Het zanderijgebeuren deed haar intrede.(3)

HET ONTSTAAN VAN CRUYSBERGEN

Het gebied Cruysbergen wordt globaal begrensd door de Fransekampweg lopende vanaf het "Luyegat" naar de Nieuwe 's Gravelandseweg richting Breedelaan tot de Koedijklaan om dan via de rozenkwekerij DE WILDE te stuiten op de KOEDIJK. Via die dijk komt men dan weer uit op het "Luyengat" (4 kaartje).

Als men de kaart van de HEIDEVERDELING van 1843 bekijkt komt men tot de verrassende ontdekking dat de naam Cruysbergen vermeld staat waar nu Bantam ligt. Letterlijk staat er: "Van Ouds Cruysbergen". Wat wij nu Cruysbergen noemen heette toen: "Van Ouds Braambergen of Braesemsbergen". Midden over dat terrein wordt een weg aangegeven met de naam: "Weg van 's Graveland op Bussum". Die weg loopt in de richting van de huidige Oude 's Gravelandseweg. Aan het woord bergen dient men niet veel waarde te hechten. Het is daar hooguit wat heuvelachtig geweest. Door de heideverdeling kwam dit gebied in handen van Domeinen. Het valt overigens onder het grondgebied van de gemeente Bussum.

Op 15 nov. 1843 zaten de 6 Gooische burgemeesters als gecommiteerden der Vergadering van Stad en Lande van Gooiland om de tafel samen met notaris Albertus Perk, agent van het Domein, tot opmaking van een proces-verbaal dienende om tot een finale regeling te komen over de heideverdeling. Een historische dag voor Bussum en haar burgemeester G.Banis. Het ging hier om de tweede en laatste verdeling: 2494 bunders 50 roeden en 8 ellen, een moeilijke verdeling.

De fijnproevers onder U kunnen de stukken hierover raadplegen bij de Hist.Kr.Bussum onder nr HK 1841 (landgoed Cruysbergen). Er staan aardige dingen in. Zo bezit de burgemeester van Hilversum Jan van den Brink grond in de Bussumse Achterbuurt. Jan Carel Delhax heeft bij het Luyegat 3 bunder. Er wordt gesproken over de "hofstede" Schaep en Burg. Vele Gooise wegen worden met name genoemd. Men spreekt over bouw- en houtlanden, het bescharen der heide met schapen, het slaan van plaggen, over molenmeesters op de Hilversumse Meent. Het hele Gooi komt aan de orde.

Op 15 nov. 1843 had Bussums burgemeester G.Banis, stevig rookwolken trekkend uit zijn gouwenaar, er geen weet van wat er in Bussum stond te gebeuren. Een maand later - om precies te zijn 28 december 1843 - kocht de Hoog Weledelgeboren Heer Jonkheer meester David Rutgers van Rozenburg vice-president van de Arrondissements Recht-bank te Amsterdam op de veiling van de Domeingronden te Hilversum: de massa no.40, zijnde een stuk grond groot 54 bunders, 3 roeden. Hij deed dat met het "inzigt" om deze uitgestrektheid heidegronden te ontginnen en door de aanleg tot ene zanderij in welig en vruchtbaar veld te veranderen. Hierdoor ontstond het landgoed Cruysbergen, dat zou uitgroeien tot 70 bunders. Zo kocht hij o.a. op 29 juni 1844 een stuk grond van Delhax groot 1 bunder en 24 roeden (4). De koopsom bedroeg f.450,-. Met deze aankopen nam hij op zich alle gebruiksrechten en de Hilversumse Meent onverlet te laten. In een brief van dec. 1845 schrijft hij dat hij zijn plan reeds heeft begonnen te volvoeren en met veel moeite en kosten een vaart heeft laten uitdiepen en verder voort te zetten en een brug heeft gelegd. (Zie HKB onder Zanderij).

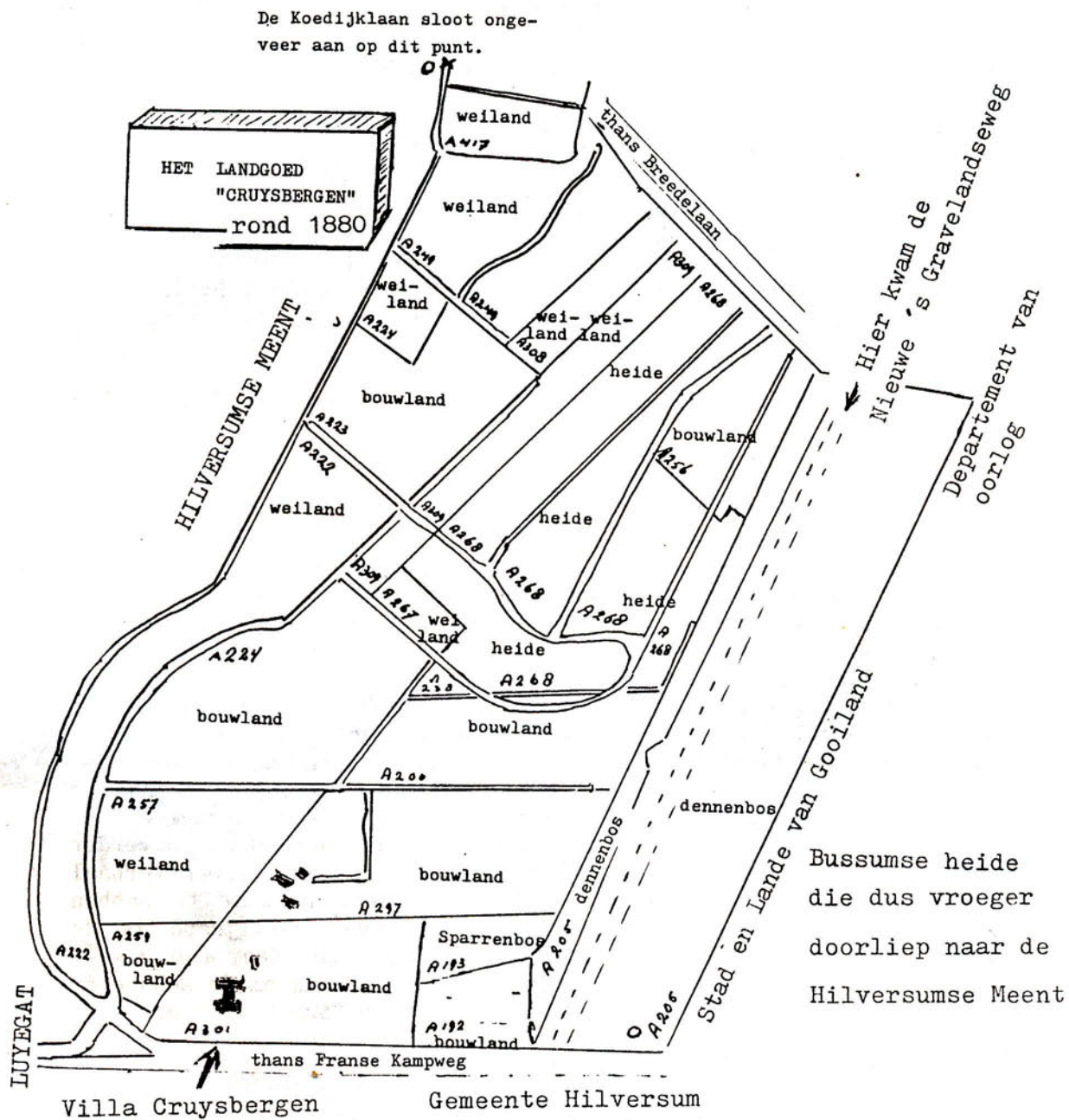
RUTGERS VAN ROZENBURG

De familie Rutgers van Rozenburg kwam oorspronkelijk uit Antwerpen. David woonde aan de Heerengracht bij de Amstel. Hij was gehuwd met Anna Elisabeth Wilhelmina Koenen. Enkele familieleden waren commissionair en assuradeurs. De familie had o.a. bezittingen in de Haarlemmermeerpolder, Nieuwer Amstel, Krimpener Waard, Hilversum, Muiden, Weesp, Naarden, Amstelveen, Bloemendaal, Berenwoude, Baarn, Zuidbroek en bezat vele aandelen. Uit een zeer lijvig testament van 7 nov. 1870 opgemaakt door mr.Johannes Crommelin jr. blijkt een vermogen van f.1.661.000,-. Dat was heel wat voor die tijd. Het groots in cultuur brengen van woeste gronden was een kwestie van lange adem en risico. Lange tijd bracht het geld niets op. Zoiets kon alleen gedaan worden door zeer kapitaalkrachtige ondernemers. Het Koninklijke besluit over de heideverdeling kon slechts door dit soort lieden uitgevoerd worden. In het gebied rond Bussum werd dit o.a. gedaan door de medicijnen doctor Hendrik Oosterbaan Craanen, A.Bredius, H.M.G.van Rossum en J.P.van Rossum.

DE GEBRUIKSRECHTEN

Een van die rechten was het recht op overpad. Midden door het gebied Cruysbergen liep het pad van 's Graveland op Bussum richting Oude 's Gravelandseweg. Door het graven van zanderijsloten kwam die weg in de verdrukking. In 1845 werd door David Rutgers van Rozenburg aan Stad en Lande van Gooiland voorgesteld het oude pad te verleggen waar nu het rechte stuk van de Nieuwe 's Gravelandseweg ligt, dus te beginnen bij de huidige Fransekampweg. Het pad - niet meer dan een zandpad - liep door een dennenbos, (zie het kaartje) waaruit tevens blijkt dat het stuk grond waarop de huidige oneven genummerde villa's van de Nieuwe 's Gravelandseweg liggen tot het voormalige gebied Cruysbergen behoorde.

Dit zandpad voldeed na de opening van de spoorlijn in 1875 niet meer aan de eisen van de grote heren in 's Graveland. Zij wensten zich niet hotsend en botsend per rijtuig naar het station in Bussum te laten rijden. We maken daarom even een sprongetje in de tijd. Na de verkoop van Cruysbergen in 1880 - waarop wij nog terugkomen

===== dubbele lijnen zijn sloten.

- ontving de Verfraaings Vereniging te Bussum bij onherroepelijke gift van de toenmalige eigenaar het zandpad. In 1888 schrijven J.H.Biegel en J.C.Loman jr. met verschuldigde eerbied aan zijne Majesteit de Koning dat de bestuurderen der Verfraaings Vereeniging voornemens zijn via vrijwillige bijdragen een "Rei- en Wandelweg" aan te leggen. Daar die weg rakelings een punt van Verboden Kringen zal bereiken, vragen b.g. heren voor dat punt ontheffing op de wet van 1853.

Een opvallende situatie is dat de hele procedure buiten het gemeente bestuur wordt behandeld. Om de kosten te dekken wordt een lening uitgeschreven van 40 aandelen à f.100,- elk.

Deelnemers zijn: de gemeente 's Graveland f.400,- en bewoners van 's Graveland f.1100,-, waaronder de heren C.Dedel en P.S. en W.G.Dedel, Q.Blauw, L.M.Beels van Heemstra, wed.Backer, mr.M.J.van Lennep, Jhr.Six en notaris P.C.Lasonder en in Bussum het gemeentebestuur voor f.250,- en de bewoners met f.1500,-, o.a. Biegel, Loman jr., H.J.Schimmel, W.C.van Vliet en vele andere bekende personen. De verharde grindweg kwam toen zeer spoedig tot stand. In 1902 werd de weg door de gemeente Bussum geasfalteerd. Overigens Bussums eerste "kunstweg" (begrinde weg) werd in 1859 aangelegd met een wegbreedte van 3 à 3½. Die weg liep van 's Graveland via de huidige Fransekampweg, een stukje Brinklaan en Huizerweg naar de weg van Amersfoort op Naarden.

Wij keren nu terug naar Cruysbergen en ontmoeten aanpassingsmoeilijkheden.

PROBLEMEN

Op papier was de heide dus verdeeld, maar de Gooise boeren waren anders gewend en hielden zich niet zo nauw aan de papieren grensafbakening. Hun schapen hadden er helemaal geen weet van. Stad en Lande van Gooiland zoch naar maatregelen om tot een betere afscheiding te komen. Een van de problemen was het aanploegen van andermans grond. Twee voren per jaar op buurmansgrond erbij te ploegen, leverde over een aantal jaren en aardige gronduitbreiding. Buurman Domein had het er wel moeilijk mee. Rutgers van Rozenburg ondervond veel hinder van wat hij noemde: "het onterecht plaggenmaaïen" op zijn gebied. Het afeten van houtgewas door de schapen van de ingezetenen, was hem een doorn in het oog. Hij deelt dit dan ook mede aan de burgemeester van Bussum en meldt tevens dat hij eiken en sparren heeft ingepoot en deze gaarne ongeschonden wilde behouden. En verder schrijft hij: "Na vermaning, indien dat niet helpt zal procesverbaal de enige uitweg zijn". Verder blijkt hij geen bezwaar te hebben dat op de stroken grond waarvan het houtgewas verwijderd is de schapen die tot dusver gewoon waren daar te lopen daar nog geweid worden mits onder toezicht. Eventueel was hij bereid om de schapenweide te verhuren. Regelmatig moest Rutgers van Rozenburg opgeven hoever hij gevorderd was met de afzanding om vrijdom van verhoging van de grondlasten te verkrijgen.

In 1851 moest hij wederom vragen of hij nu werkelijk de zanderijvaart door mocht trekken door de oude weg van 's Graveland op Bussum. Zo ja, dan leek het hem doelmatig via 2 à 3 handwijzers de richting naar de nieuwe weg aan te geven. Hij zou ook een hek

plaatsen om te voorkomen, als men bij diepe duisternis was afgedwaald, dat men in de nieuwe vaart zou vallen. Ofschoon hij jachtrecht had, verleende de Provincie een periodiek jachtrecht aan een jachtopziener om het vele schadelijke gedierte op zijn grond af te schieten en dat zonder hond.

DE VILLA CRUYSBERGEN

De villa (zie op kaart nr.301) is vermoedelijk gebouwd tussen 1870 en 1880. In een taxatie rapport opgemaakt op verzoek van de erfgenamen van wijle Vrouwe Anna Elisabeth Wilhelmina Koenen wordt de villa (nr.301) niet genoemd, maar wel in het veiling contract van 1880. Daar staat: .....een huizinge gedeeltelijk ingericht tot herenwoonhuis of zomerverblijf, gedeeltelijk tot boerderij of boerenwoning. Het contract vermeldt dat notaris Daniel van Dijk optreedt voor Catharina Geertruida Pluygers in hare betrekking van moeder en wettelijke voogdes van haar nog minderjarige kind Hendrik Jacob Rutgers van Rozenburg, grondeigenaar wonende te Amsterdam. Het 21 bladzijden tellende contract brengt ons tenslotte bij de koper van Cruysbergen de heer C.Laan uit Wormerveer en de koopprijs nl. f.91.170,-. Voor die prijs kreeg hij het herenhuis/boerenwoning, koetshuis, tuingereedschap, 2 boerderijen, varkensschuur, hooibergen, moestuin, broeibakken, 2 theekoepels en uiteraard alle grond van Cruysbergen ca.70 bunders. De heer Laan zal zich over zaken als varkens, hooibergen, theekoepels e.d. niet druk gemaakt hebben, het was gewoon een speculatieve aankoop. De prijs viel hem misschien nog mee, gezien zijn gift aan de Verfraaiings Vereniging. Vrij spoedig verkocht hij zijn bezit aan Gerrit Jan Dop, die in gedeelte het bezit doorverkocht.

Een van de meest bekende kopers was dr.Frederik van Eeden die in de villa Cruysbergen zijn stichting Walden onderbracht en de naam van de villa wijzigde in "WALDEN".(1898)

● Het hoofdgebouw van de kolonie Walden, het paradijs van Frederik van Eeden.

Ten zuiden van Walden werd een kleine villa gebouwd die de naam Klein Cruysbergen kreeg.

Vermoedelijk gebouwd door Frederik van Eeden voor zijn moeder, de grond zou hij gekocht hebben van G.H.Broekman, commissionair in effecten. In 1913 woonde op Klein Cruysbergen de familie A.F.Dronsberg van der Linden. Op een ansichtkaart, poststempel 1915 heette de villa nog steeds Klein Cruysbergen. In 1919 werd een sloopvergunning gegeven en werd door architect J.London een nieuwe villa gebouwd. Daarna heette de villa "Oud Cruysbergen". Hetgeen nogal verwarrend is, vooral daar de oude villa Cruysbergen plaats moest maken voor de cartonagefabriek van van Meurs.

TENSLOTTE

In het eerder genoemde taxatierapport van 14 juli 1870 wordt de grond geschat op 80 hectaren en de prijs van opstallen en grond geschat op f.28.800,-. Een lage prijs, maar het ging hier vooral om de successierechten. Anderzijds, in 1870 was Bussum een klein onooglijk dorp. De opening van de spoorlijn en de daarop volgende bouwbedrijvigheid in het dorp wakkerde de grondspeculatie stevig aan. Daarnaast werd tussen 1870 en 1880 de villa Cruysbergen gebouwd en het boerenbedrijf aldaar verder uitgebreid. Voor de economische ontwikkeling van Bussum was de zanderij Cruysbergen van groot belang, vooral werd daarmee de armoede bestreden. Nu is dat alles bijna vergeten. Veel mensen verbazen zich over de villa op de Nieuwe 's Gravelandseweg 78 met de vreemde naam: DE ZANDERIJ. het leven gaat snel!

Het voorlopige bestemmingsplan CRUYSBERGEN vertelt daar ook weinig over. Men kent de geschiedenis nauwelijks. In het blad Tussen Vecht en Eem september 1990 schrijft Aljos Fargon over de ecologie van de Bussummermeent en voegt er een kaartje bij van Cruysbergen. Hij noemt het een uniek gebied dat bescherming verdient. Straks wordt een bestemmingsplan op het gebied gelegd. Dat is inderdaad een must in deze tijd, maar het is net of er straks een doek valt over Cruysbergen en het spontane leven wegsliuip uit een mooi gebied, dat door particulier initiatief zich zo uniek ontwikkeld heeft.

G.M.Langemeijer

Noten:

- 1) Dr.A.C.J.de Vrankrijker - toelichting op de kaart van Gooiland 1843 (heideverdeling)
- 2) Brief van Stad en Lande van Gooiland 8-11-1858 HKB onder Zanderij
- 3) Brief A.Perk 9-8-1847 HKB onder armoede/renbaan
Brief wed.H.de Jong 28-10-1847 onder armoede/zanderij
Brief H.van Rossum juni 1847 HKB onder armoede/zanderij
- 4) Koopcontract 28-12-1843 zie HKB nr.1841
Koopcontract 29-6-1844 zie idem
- 5) Veiling contract Cruysbergen 10 juli 1880 HKB 1841
- 6) Taxatierapport 14-7-1870 HKB 1841